

Enstitüsü; Tahsin Özcan, "Osmanlı Toplumunda Yetimlerin Himayesi ve Eytâm Sandıkları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 14, İstanbul 2006, s. 103-121; Cemal Ağırman, "Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII/2 (2007), s. 9-30; Hüseyin Ertuç, "İslamda Yetimlerin Hukuki Statüsü", *EAÜİFD*, sy. 31 (2009), s. 127-150; *Progress for Children-A Report Card on Child Protection* (UNICEF), sy. 8 (September), New York 2009, s. 17, 19, 23, 24, 27, 33, 34-35; *At Home or in a Home? Formal Care and Adoption of Children in Eastern Europe and Central Asia* (UNICEF), (September), Cenevre 2010, s. 2, 5-7, 20, 44-45, ayrıca bk. tür.yer.; İbrahim Kâfi Dönmez, "Yetim", *İA*, XIII, 401-403; Said Aşur, "el-Mü'essesâtü'l-ictimâ'iyye fi'l-ḥadâretü'l-'Arabîyye", *Mevsû'atü'l-ḥadâretü'l-'Arabîyyeti'l-İslâmiyye*, Beyrut 1987, III, 341-345; "Yetim", *Mv.F*, XLV, 254-259.

ABDÜSSELAM ARI

YETİMETÜ'D-DEHR

(تَيْمَةُ الدَّهْرِ)

Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin
(ö. 429/1038)
şair ve ediplere dair eseri.

Tam adı *Yetîmetü'd-dehr fî meḥâsini ehli'l-'aş'*'dir. Müellif eserini 340-400 (951-1010) yılları arasında vefat eden şair ve edipler için yazmış, eserinin ilgi görmesi üzerine de kendi ölüm tarihi olan 429 (1038) yılına kadar vefat edenleri kapsayan *Tetîmetü'l-Yetîme* adıyla bir zeyil hazırlamıştır. Bu iki eserin yöntem bakımından tabakat kitaplarından farkı şair ve ediplerin alfabetik değil yaşadıkları bölge, şehir ve beldelere, mensup buldukları saraylara göre tasnif edilmesidir. 384'te (994) Nişâbur'da yazılmaya başlanan eser, mukaddimede belirtildiğine göre öncelikle bir vezire ithaf edilmek amacıyla âcilen kaleme alınmış, daha sonra telifine devam edilerek yazımı tamamlanmıştır. Kitap coğrafi bölgelere göre dört bölüm (kısm) ve her bölüm on altı bölüm (bab) halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde Şam, Musul, Mısır, Mağrib ve Endülüs şair ve edipleri kaydedilmiştir. Şam'daki şairlerin diğer bölgelerin şairlerinden daha üstün olduğunun ileri sürüldüğü ve üstün yanlarının anlatıldığı babla başlayan bölümde bilhassa Hamdânî şairleriyle Seyfûddeve ve onun saray şairlerinden zengin seçmeler kaydedilmiştir. Mütenebbî'nin şiirlerinden seçmelerle ahhârına geniş yer ayrılmış, onun şiirlerinde kullandığı edebî sanatlar, bazı şiirlerinin eleştirisi, Mütenebbî'nin intihalleriyle kendisinden yapılan intihaller üzerinde durulmuş, ayrıca Serî er-Reffâ'nın serikatına dair zen-

gin örnekler zikredilmiş, bu bölümde toplam 213 şaire yer verilmiştir. F. Dieterici, Mütenebbî ile ilgili kısmı *Mutanabbi und Seifuddavla* adlı eserinde (Leiden 1847) ıktibas etmiştir.

İkinci bölümde Irak ve civarı edip ve şairleri söz konusu edilmiş, Büveyhî Devleti edip ve şairlerinden seçme şiir ve inşâ örnekleriyle ahhâr ve anekdotlar kaydedilmiştir. Özellikle Vezir Sâbûr b. Erdeşir hakkında yazılan kasideler geniş yer tutmuştur. Bu kısımda toplam kırk şair ve edip zikredilmiştir. Üçüncü bölüm Cebel, Fars, Cürçân, Taberistan, İsfahan, Ahvaz şair ve ediplerine ayrılmış. Deylemler'in (Büveyhîler) melik, vezir, kadı, kâtip ve şairlerinin edebî ürünlerinden yapılan seçmeler ve ahhâr nakledilmiştir. Burada Emîr Kâbûs b. Veşmgîr yanında vezirler Ebû'l-Fazl İbnü'l-Amîd ve oğlu Ebû'l-Feth İbnü'l-Amîd, Ahmed b. İbrâhim ed-Dabbî isimli vezirler, özellikle de Vezir Sâhib b. Abbâd hakkında yazılan methiye ve mersiyelelere geniş yer verilmiş, bu bölümde toplam altmış dört şair ve edip ele alınmıştır. Dördüncü bölüm Horasan, Mâverâunnehir, Buhara, Nişâbur şair ve ediplerine dairdir. Burada özellikle Bedfüzzaman el-Hemedânî'nin edebî risâlelerinden, şair Ebû'l-Feth el-Büstî ile Vezir Ebû'l-Fazl el-Mîkâlî'den seçmeler kaydedilmiş, toplam 125 şair ve edibe değinilmiştir. Aynı yöntemle yazılan *Tetîmetü'l-Yetîme* üç bölümden meydana gelir. Birinci bölümde Şam ve el-Cezîre'nin zeyli olarak kırk sekiz şair ve edip, ikinci bölümde Irak'ın zeyli olarak otuz bir şair ve edip, üçüncü bölümde Rey, Hemedan, İsfahan ve diğer Cebel beldelerinin zeyli olarak 128 şair ve edipten bahsedilmiştir.

Gerek *Yetîmetü'd-dehr* gerekse zeyli biyografi amacıyla kaleme alınmadığından şair ve ediplerin hayatına dair yeterli bilgi verilmemiştir. Dolayısıyla eser zengin nazım ve nesir seçmeleriyle ahhâr ve anekdotlardan meydana gelen bir antoloji niteliği taşımaktadır. İbn Kalâküs eserle ilgili şu dizeleri yazmıştır: "*Yetîme*'nin eşsizdir şiir beyitleri / Onlar bâkir efkâr-ı kadîme // Şairleri öldüler, onlarsa yaşamakta / Onun için denildi ona *Yetîme*". Yüksek bir edebî zevki gösteren bu seçmelere yer yer edebî tahlil ve tenkitler yöneltilmesi, şairler arasında şiir sanatı ve tekniği açısından mukayeseler yapılması, şiirlerde yer alan tasvir ve anlam güzelliğiyle kusurların belirtilmesi, şiirdeki orijinal ve taklit fikirlerin eleştirisi, özellikle serikat türleri ve sanat açısından serikatın değerlendirilmesi, sık sık istitratlara yer

verilmesi, bir bölgenin yerli şairleriyle oraya başka yerlerden gelen şair ve ediplerin titizlikle ayırt edilmesi gibi özellikler eserin değerini daha da arttırmaktadır.

Seâlibî'nin kendi zamanında bazı bölgelerdeki meşhur şair ve edipleri eserine almaması eleştirilmiştir. Kurtuba'da (Cordoba) Endülüs Emevî Devleti, özellikle III. Abdurrahman ile oğlu II. Hakem, ayrıca İbn Ebû Âmir el-Mansûr zamanları ve Mısır'da İhşîdiler buna örnek teşkil eder. Yine müellifin iki konudaki taassubu da kusur gibi görülmüştür. Bunlardan ilki, Şam şairlerini diğer bölgelerin ve özellikle İran'a komşu olmaları sebebiyle dillerinin bozulduğuna hükmettiği Irak şairlerinden üstün tutmasıdır; halbuki Suriye de Bizans'a komşudur. İkincisi önsözde en güzel şiirleri seçmeyi ilke edindiğini söylemesine rağmen melik, halife, emîr ve vezirlerin kötü şiirlerine yer vermesini, "Bazı şiirler bizâtihi güzel sayılmasa da söyleyenlerine nisbetle güzellik kesbeder" şeklinde açıklamış olmasıdır (*Yetîmetü'd-dehr*, neşredenin girişi, I, 7). *Yetîmetü'd-dehr* ilk basısından sonra (Dimaşk 1304; Osman Reşer indeksini hazırlamıştır, İstanbul 1914) Ali Muhammed Abdüllatîf (Kahire 1934), Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (I-IV, Kahire 1366, 1375-1377/1956-1958) ve Müfid Muhammed Kumeyha (I-V, Beyrut 1403/1983 [V. cildi *Tetîmetü'l-Yetîme*]) tarafından neşredilmiş, Abbas İkbâl *Tetîmetü'l-Yetîme*'yi ayrıca yayımlamıştır (I-II, Tahran 1353/1934).

Seâlibî'den sonra onun yöntemiyle epeyce eser ortaya konulmuştur. Bunların çoğunda gerek ifadeler gerekse secili isimler bakımından Seâlibî yönteminin etkisi açıkça görülmektedir. Öte yandan Seâlibî işaret etmese de kendisinden çok önce Hârûn b. Ali İbnü'l-Müneccim (ö. 288/901) *el-Bârî' fî aḥbâri's-şu'arâ'il-müvellâdin* adlı eserini aynı yöntemle kaleme almıştır. İbnü'n-Nedîm'in kaydettiğine göre İbnü'l-Müneccim, daha hacimli bir eserden ihtisar ederek oluşturduğu bu kitabında Beşşâr b. Bürd ile başlayıp Muhammed b. Abdülmelik b. Sâlih ile sona eren 161 müvellid şairi bölgelerine göre ele almıştır (*el-Fihrist*, s. 631). *el-Bârî'* gören İbn Hallikân Seâlibî, Bâharzî, Hazîrî ve İmâdüddin el-İsfahânî'nin aynı yöntemle yazılan eserlerinin onun fer'leri ve zeyilleri konumunda bulunduğunu ifade etmektedir (*Vefeyât*, II, 194). Ebû'l-Ferec el-İsfahânî *el-Eḡânî*'de *el-Bârî'*den zengin nakillere yer vermiştir. *el-Bârî'* görüp görmediğine dair bir işarette bulunmayan Kâtib Çelebi de *Yetîme*'nin *el-Bârî'*in zey-

YETİMETÜ'D-DEHR

li olduğunu kaydetmektedir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2049). Ancak Seâlibî'den sonra bu yöntemle eser yazanlar *Yetîmetü'd-dehr*'den etkilendiklerini belirtmişlerdir. Nitekim İbn Bessâm eş-Şenterîni *ez-Zahîre*'sinde (I, 20) *Yetîme*'nin yöntemini kullandığını söylemiştir.

Yetîmetü'd-dehr'e benzer şekilde yazılan, birbirinin zeyli konumundaki başlıca eserler şöylece sıralanabilir: 1. Ali b. Hasan el-Bâharzî (ö. 467/1075), *Dümyetü'l-kaşr ve 'uşretü ehli'l-âşr* (Halep 1349; nşr. M. Râgib et-Tabbâh, Halep 1930; nşr. Muhammed Altuncî, I-II, Dımaşk 1974-1976; Küveyt 1405/1985; bk. BÂHARZÎ, Ali b. Hasan). Yaklaşık 600 şair ve 8000 beyit içeren eser yedi bölgeye ayrılmış, her bölgeye dahil olan edip ve şairler eskiler, orta dönemde yaşayanlar ve yeniler şeklinde ele alınmıştır. Yedi bölge şunlardır: Bedvî ve Hicaz şairleri (yirmi dokuz şair); Şam, Diyarbekir, Azerbaycan, Cezîre ve Mağrib şairleri (altmış dokuz şair); Irak şairleri (altmış beş şair); Rey, Cibâl, İsfahan, Fars, Kirman şairleri (yetmiş beş şair); Cürcân, Esterâbâd, Kûmis, Dihistan, Hârizm, Mâverâunnehir şairleri (elli beş şair); Horasan, Kuhistan, Büst, Sicistan, Gazne ve civarı şairleri (217 şair; bu kısım Belh, Nîşâbur, Beyhak, İsfêrâyin ve Zevzen şehirlerini içermektedir); hayatları ve şiirlerine dair her yerde bilgi bulunmayan az ürün vermiş şairler (yirmi şair). Bu eserde de fazla biyografik bilgi verilmemiştir, dolayısıyla eser bir şiir antolojisi niteliğindedir. *Dümyetü'l-kaşr*'ı İbn Manzûr ile Takıyyüddin b. Abdülkâdir et-Temîmî ihtisar etmiş, İbn Münkız ile Hasan b. Muzafer en-Nîsâbüri de esere zeyil yazmıştır. 2. Ebû's-Salt ed-Dânî (ö. 529/1135), *Hadîkatü'l-edeb (Kitâbü'l-Hadîka 'alâ üslûbi'l-Yetîme)*. *Yetîmetü'd-dehr*'in etkisinde Endülüs'te yazılan ilk eserdir. İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîde*'sinde Endülüs şairleri hakkında bu eserden nakiller yapmıştır ve eserden zamanımıza sadece bu nakiller intikal etmiştir. 3. İbn Bessâm eş-Şenterîni (ö. 542/1147), *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre* (nşr. İhsan Abbas, I-VIII, Beyrut 1399/1979). Önsözde *Yetîmetü'd-dehr*'in yönteminden etkilendiğini açıkça belirten İbn Bessâm V. (XI.) yüzyıl Endülüs şairlerini ele aldığı eserini *Yetîme* gibi dört bölüme ayırmıştır. Eserde şairler hakkında ayrıntılı biyografik bilgiler de mevcuttur (bk. İBN BESSÂM eş-ŞENTERİNİ). 4. Ali b. Zeyd el-Beyhakî (ö. 565/1169), *Vişâhu Dümyetü'l-kaşr ve li-kâ'ü ravzati'l-âşr* (Bursa Bölge Ktp., Hü-

seyin Çelebi, nr. 870). Beyhakî kitabında çağdaşı olan şairlere de yer vermiş ve eserinin *Dürretü'l-Vişâh* adlı küçük bir zeylini de kaleme almıştır (Yâkût, XIII, 266; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2011). 5. Dellâlülkütüb Sa'd b. Ali el-Hazîrî (ö. 568/1172), *Zînetü'd-dehr ve 'uşretü ehli'l-âşr*. İbn Hallikân eserden birçok nakilde bulunmuştur (*Vefeyât*, I, 144; II, 183, 189, 384, 390; IV, 83, 393, 450, 485; bk. DELLÂLÜLKÜTÜB). 6. İmâdüddin el-İsfahânî (ö. 597/1201), *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-âşr*. V. (XI.) yüzyıl şairlerinin bir kısmı ile VI. (XII.) yüzyıl şairlerinin çoğunu (1000'e yakın) kapsayan eser bu türün en hacimli kitabıdır. Muhammed Behcet el-Eserî, Şükrî Faysal, Ahmed Emîn gibi birçok nâşirin katıldığı eserin son neşri on yedi cilt tutmuştur (bk. İMÂDÜDDİN EL-İSFAHÂNÎ). Şu eserlerde de *Yetîmetü'd-dehr*'in yöntemi sürdürülmüştür: İbn Saîd el-Mağribî ve diğerleri, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*; İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *Kitâbü'z-Zehr fî mehâsini şu'arâ'l-âşr*; İbnü's-Şa'âr, *'Ukûdü'l-cümân*; İbnü'l-Ahmer, *Neşîrü'l-cümân ve Neşîru ferâ'idü'l-cümân*; Şehâbeddin el-Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ'*; Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne ve Zeylû Nefhatü'r-Reyhâne*; İbn Ma'sûm, *Sülâfetü'l-âşr*; Muhammed b. Mustafa el-Gulâmî, *Şemmâmetü'l-ânber*.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Yetîmetü'd-dehr* (nşr. Müfîd M. Kumeyha), Beyrut 1403/1983, neşreden giriş, I, 3-8, M. Muhyiddin Abdülhamid'in mukaddimesi, I, 11-22, Seâlibî'nin mukaddimesi, I, 25-31; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist (Şüveymî)*, s. 631; Ali b. Hasan el-Bâharzî, *Dümyetü'l-kaşr* (nşr. Abdülfettâh M. el-Hulvi), Kahire 1968, neşreden giriş, I, 3-4; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1399/1979, I, 20; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 5-7; İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr: el-Kısmü'l-İrâkî* (nşr. M. Behcet el-Eserî - Cemil Saîd), Bağdad 1375/1955, neşreden giriş, I, 84-104; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, XIII, 266; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 144; II, 143, 183, 189, 194, 366, 384, 390; IV, 83, 393, 450, 485; *Keşfü'z-zunûn*, II, 2011, 2049; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ'*, neşreden giriş, I, 32-37; Muhibbî, *Nefhatü'r-Reyhâne*, neşreden giriş, I, 25-28; Abbas el-Azzâvî, *Târîhu'l-edebî'l-'Arabî fî'l-İrâk*, Bağdad 1382/1962, II, 62-65, 172, 202, 213, 240-245; ayrıca bk. tür.yer.; Mustafa eş-Şek'a, *Menâhicü't-te'lîf 'inde'l-ulemâ'l-'Arab*, Beyrut 1991, s. 626, 634-644, 645-661; C. E. Bosworth, "Manuscripts of Tha'âlibî's Yatîmat ad-dahr in the Suleymaniye Library, Istanbul", *JSS*, XVI (1971), s. 41-49; Tefvîk Rüştü Topuzoğlu, "Further Istanbul manuscripts of Tha'âlibî's Yatîmat al-dahr", *IQ*, XV/1 (1971), s. 62-65; Muhammed Eşhibâr, "Kitâbü Yetîmeti'd-dehr fî mehâsini ehli'l-âşr li-Ebî Manşûr eş-Seâlibî ve eşeruhû fî menhecî't-te'lîf'i'l-edebî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülümü'l-insâniyye bi-Fâs*, sy. 7, Dârülbeyzâ 1983-84, s. 141-187; a.mlf.,

"Melâmiḥ nakdiyye fî Yetîmeti'd-dehr li-Ebî Manşûr eş-Seâlibî", a.e., sy. 10 (1989), s. 31-53; M. Abdullah el-Câdir, "Meşâdirü'l-Bâharzî", *MMMA* (Küveyt), XXVI/1 (1982), s. 107-112; Sâmî Mekki el-Ânî, "Ta'lik 'alâ makâleti Meşâdirü'l-Bâharzî", a.e., XXVI/2 (1982), s. 813-816.

İSMAİL DURMUŞ

YETKİN, Abdurrahman Kâmil
(1850-1941)

Millî Mücadele'nin
başlatılmasında önemli rolü olan
din âlimlerinden,
Amasya müftüsü.

Amasya'da doğdu. Ataları iki asır kadar önce Kırım Bahçesaray'dan gelerek Çorum'un Mecitözü Doğla köyüne yerleşmişti. Mahlası Mecitözü'ne nisbetle "Mecidî", lakabı Mecidzâde'dir. Babası ilmiye mensubu bir aileden gelen ve kadılık görevinde bulunan Ahmed Rifat, dedesi Mustafa Mecidî'dir. Kardeşi Sâdik Efendi, oğulları Ahmed Emrî, Sabri, Mustafa Niyâzî müftülük ve vâizlik yapmıştır. Abdurrahman sıbyan mektebinden sonra 1861'de hıfzını tamamladı, iki yıl süreyle kıraat okudu. Amasya Rüşdiyesi'nin ardından Mehmed Paşa Medresesi'ne devam etti. Buradaki tahsili sırasında istihârâc (mevcut bilgilerden geleceğe dair tahmin yürütme) alanıyla ilgilendi. Ferâiz ve aruz ilmini kardeşi Sâdik Efendi'den öğrendi. 1879'da Şirvânî Mîr Hasan Efendi'den icâzet aldı. Aynı yıl Amasya Bekir Paşa Medresesi'ne müderris tayin edildi. Kendisi yirmi yedi yılda üç dönemde altmış beş talebeye icâzet verdiğini, 1908'deki üçüncü icâzet merasimine katılan Hacı Reşid Paşa'nın arzı üzerine meşihat makamı tarafından yirmi iki öğrencisine birer gümüş, kendisine de altın madalya verildiğini belirtir.

Arapça ve Farsça bilen Abdurrahman Efendi, 1900 Mayıs'ında Amasya müftülüğüyle birlikte Sivas ve Karadeniz bölgesi vâizliği (kürsü şeyhliği) görevine getirildi. Hicaz Demiryolu İâne Komisyonu'ndaki hizmetinden dolayı 1903'te nişan ve madalya ile taltif edildi. Aynı yıl kendisine Müsile-i Süleymâniyye-i Râbia'dan Bursa Fakihzâde Medresesi pâyesi, 1905'te İzmir pâyesi tevcih edildi. 1912'de yanlışlıkla emekliye sevk edilirse de tekrar müftülük görevine getirildi. Müftülüğü sırasında Amasya'da çeşitli komisyonlarda çalıştı, kadı vekilliği yaptı. Eylül 1915'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. 1916-1920 yıllarında Dârülhilâfe Medresesi'nde ders verdi. Kendisinden sonra Amasya müftüsü olan Mustafa Tefvîk Efendi'nin Dârü'l-hikmeti'l-İs-